

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: НЕОБХІДНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

CURRENT ISSUES OF THE MODERN STUDENT YOUTH: NECESSITY OF INTERACTION OF THE EDUCATION PROCESS PARTICIPANTS

У статті висвітлено актуальні проблеми сучасної студентської молоді, пов'язані із процесом освітньої діяльності в закладах вищої та фахової передвищої освіти, зокрема проблеми адаптації до освітнього процесу, нового соціального статусу, життєвих обставин, проблеми професійного становлення, пов'язані з набуттям професійних навичок; проблеми міжособистісної комунікації. Увагу акцентовано на дидактичному, професійному і соціально-психологічному аспектах адаптації студентів, факторах, які впливають на цей процес. Розглянуто напрями роботи викладача щодо формування психологічної та соціальної компетенції здобувачів освіти, нові підходи до організації та здійснення взаємодії учасників освітнього процесу, насамперед викладачів і студентів. Особливо наголошено на необхідності використання більш ефективних форм, методів групової та індивідуальної роботи зі студентами-першокурсниками, спрямованих на розвиток, самоактуалізацію, самореалізацію особистості; здійснення інформаційної і консультативної психологічної допомоги щодо самоорганізації освітньої діяльності, яка сприятиме підвищенню якісних показників освітнього процесу й соціально-психологічної адаптації; налагодження спільної роботи з розвитку у студентів навичок позитивної соціальної поведінки, її емоційної саморегуляції, самоконтролю, навичок професійної діяльності, позитивних рис особистості спеціаліста-професіонала, мотивації до майбутньої професії, навичок спілкування, взаємодії й вирішення конфліктів, навичок батьківства, обізнаності у сімейних та подружніх стосунках, навичок керівництва, навичок саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення, навичок планування професійної кар'єри тощо.

Актуальність теми цієї статті зумовлена необхідністю пошуку освітніми закладами вищої та фахової передвищої освіти нових підходів до організації та здійснення їхньої діяльності з метою забезпечення результативності, підвищення ефективності процесу формування психологічної та соціальної компетенції здобувачів освіти, практичної взаємодії учасників освітнього процесу.

Ключові слова: адаптація, адаптивність, психолого-педагогічні умови здобуття освіти, міжособистісна взаємодія учасників, активізація процесу адаптації, професійна компетентність, соціальна компетент-

ність, форми роботи викладача, психологічна культура студентів.

The article covers the current issues of modern student youth related to the process of educational activities in institutions of higher and professional higher education, in particular, issues of adaptation to the educational process, new social status, life circumstances, issues of professional development related to acquisition of professional skills; issues of interpersonal communication. Attention is paid to the didactic, professional and socio-psychological aspects of student adaptation, the factors influencing this process. We have studied the directions of the teacher's work in relation to formation of psychological and social competence of students, new approaches to organization and implementation of interaction of participants in the educational process, principally, of teachers and students. Special attention has been given to the necessity of using more effective forms, methods of group and individual work with freshmen, aimed at personal development, self-actualization, self-realization; implementation of informational and consultative psychological assistance concerning self-organization of educational activities, which will contribute to improvement of the quality of educational process and socio-psychological adaptation; improvement of co-working on development of students' skills of positive social behavior, its emotional self-regulation, self-control, professional skills, positive personal traits of a professional specialist, motivation for future profession, communication skills, interaction and conflict resolution, parenting skills, awareness of family and marital relationship, leadership skills, skills of self-development, self-education and self-improvement, professional career planning skills, etc.

Topicality of this article is determined by the necessity of a search by the institutions of higher and professional higher education of the new approaches to organization and implementation of their activity aimed to ensure productivity, improvement of the effectiveness of a process of the psychological and social competence formation of students, practical cooperation of the education process participants.

Key words: adaptation, adaptability, psychological and pedagogical training conditions, interpersonal interaction of participants, activation of adaptation process, professional competence, social competence, forms of teacher's work, psychological culture of students.

УДК 377.6

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/1.24>

Колесник М.А.,

викладач

Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж харчових технологій та підприємництва Дніпровського державного технічного університету»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі відбуваються кардинальні процеси реформування системи освіти в Україні. Набули чинності Закони України «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту» [1; 2].

Викладачі закладів вищої та фахової передвищої освіти повинні глибоко усвідомлювати необхідність переадресації української освіти,

спрямовувати роботу на пошук ефективних, результативних методів і засобів своєї діяльності.

Сьогодні тенденції вимагають нових підходів до організації та здійснення взаємодії учасників освітнього процесу, насамперед викладачів і студентів.

Додаткові складнощі у процесі взаємодії викликає той факт, що досить велика кількість викладачів

у закладах вищої та фахової передвищої освіти не мають педагогічної освіти (викладачі технічних, технологічних, економічних та інших навчальних дисциплін), не володіють належним рівнем психологічної компетенції, що спричиняє виникнення непорозуміння у просторі комунікації зі здобувачами освіти, колегами, батьками або законними представниками неповнолітніх студентів.

В освітньому процесі у сучасної студентської молоді виникає безліч психологічних проблем, котрі мають різну природу. Серед основних можна виділити проблеми адаптації до освітнього процесу за нових умов, побудови міжособистісних відносин, психологічної готовності до обраної професії, соціально-особистісні проблеми тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми адаптації висвітлено у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: Ф. Александер, Р. Бенедикт, І. Варавка, Ю. Горло, Ю. Забродіна, М. Левченко, С. Максименко, О. Мороз, Г. Панченко, В. Семиченко, Р. Сірса, О. Сокун, М. Мід, Н. Міллер, Т. Френч та інші. Ученими наголошено на важливості та необхідності дослідження цієї проблеми, підкреслено при цьому, що адаптація до освітнього процесу тісно пов'язана із процесами соціалізації, виховання та життям взагалі, оскільки цей багатofакторний та багатовимірний процес включає входження особистості в новий соціум і передбачає спільну прогресивну діяльність у напрямі змін особистості.

Аналіз робіт учених засвідчив, що адаптація студента-першокурсника – це процес приведення найголовніших параметрів його соціальної діяльності й особистісних характеристик у стан динамічної рівноваги до нових умов середовища закладу вищої або фахової передвищої освіти. Основний зміст процесу адаптації студентів у нових умовах навчання – формування нового ставлення до професії; освоєння нових освітніх форм (організації самостійної роботи, оцінювання) та вимог; включення до студентського колективу, його звичаїв і традицій; навчання нових видів наукової діяльності; пристосування до умов побуту в студентських гуртожитках, молодіжної культури, форм використання вільного часу. Загалом можна виокремити дидактичний, професійний і соціально-психологічний аспекти адаптації студентів. Динаміка, терміни та результати адаптації залежать від сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників. Серед останніх особливе місце займає адаптивність як властивість особистості, яка характеризує її здатність до внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (поведінкових) змін, що спрямовані на збереження або відновлення врівноважених стосунків особистості із соціальним середовищем. Адаптивність розглядається як один із головних чинників процесу соціальної та соціально-психологічної адаптації,

що знаходиться у зв'язку з його основними аспектами та впливає на результати.

Адаптація до освітніх умов включає також і зміни у діловому спілкуванні з одногрупниками й викладачами, адаптацію до обраної професії, а в подальшому – професійну самоідентифікацію майбутніх фахівців. Професійна адаптація сприяє формуванню та вдосконаленню професійно необхідних якостей особистості, стереотипів поведінки, засвоєнню основних професійних ролей, форм спілкування для успішного виконання майбутньої професійної діяльності, формуванню професійної рефлексії та професійної самосвідомості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодення вимагає використання більш результативних напрямів роботи викладача щодо формування психологічної та соціальної компетенції здобувачів освіти, нових підходів до організації та здійснення взаємодії учасників освітнього процесу, насамперед викладачів і студентів.

Мета статті – розглянути актуальні проблеми студентської молоді, пов'язані із процесом освітньої діяльності в закладах вищої та фахової передвищої освіти, висвітлити практичні аспекти роботи викладача щодо формування психологічної та соціальної компетенції здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. В освітньому процесі у студентської молоді виникає безліч психологічних проблем, різноманітних за своєю природою.

Стандартний студентський вік – 16–22 роки. Цей віковий період – особливий період життя, що включає завершення фізичного дозрівання, зміну статусу молоді особи у соціальному середовищі, перехід від залежного становища до відносно повної або абсолютно повної самостійності. Інтенсивно розвивається уся структура особистості, з'являються психічні новоутворення й індивідуально-психологічні особливості.

Глибокі зміни в розвитку особистості породжують певну кількість психологічних проблем.

До типових із них можна віднести:

- проблеми адаптації до нового соціального статусу, життєвих обставин, освітнього процесу у закладі вищої або фахової передвищої освіти;
- проблеми професійного становлення, пов'язані з набуттям професійних навичок;
- проблеми міжособистісної комунікації;
- сімейні проблеми, пов'язані з необхідністю жити окремо від звичної сім'ї або створення власної сім'ї.

Однією з найважливіших проблем студентської молоді в закладах вищої та фахової передвищої освіти була й залишається проблема адаптації до нових психолого-педагогічних умов здобуття освіти, до таких форм діяльності, які практично не мали аналогій у попередньому життєвому досвіді.

Психологічний аспект освітнього процесу включає завдання полегшення процесу адаптації студентів до умов навчання. Найважливіше завдання викладача – допомогти першокурснику оволодіти якісно новими прийомами освітньої та освітньо-професійної діяльності, виробити потяг до самостійної роботи.

Цей напрям потребує різноманітних форм роботи педагогів, кураторів груп, таких як: вивчення прибулих на навчання студентів та визначення їхнього сімейного статусу й особливостей їхніх сімей, визначення пільгових категорій студентів, виявлення їхніх соціально-побутових потреб і проблем, визначення ступеня адаптованості до умов проживання у гуртожитку, до нового студентського колективу, викладачів та умов освітньої діяльності, визначення форм дозвілля студентів, їхніх захоплень і вподобань, психологічна діагностика особистості студента, ступеня розвитку неформальних відносин у студентському колективі, вивчення об'єктивної інформації про студента, визначення осіб, що схильні до девіантної або адиктивної поведінки, та студентів, які відчують труднощі у навчанні, проведення консультацій (індивідуальних і групових), тренінгів, лекцій, спостережень, анкетувань, навчальних семінарів для студентів, батьків (законних представників студентів).

Форми освітнього процесу у закладах вищої та передвищої фахової освіти є своєрідними. На зміну класно-урочній системі приходять лекційно-семінарська, що вимагає формування специфічних освітніх навичок та потребує певного часу для адаптації до неї.

Проблеми, що пов'язані з перебудовою процесу освітньої діяльності: несформованість навичок самостійної пошукової та творчої діяльності, невміння самостійно готувати матеріал для виступів і виступати на семінарських заняттях, невміння самостійно конспектувати лекції, несформованість навичок самостійної дослідної роботи, що необхідні для виконання лабораторних та дипломних робіт, невміння здійснювати пошук необхідної літератури та першоджерел тощо. Отже, процес адаптації до нових умов і форм освітньої діяльності також може породжувати цілу низку проблем у студентів.

Чи не найбільшу кількість проблем викликає суттєва зміна соціальної ситуації розвитку: необхідність адаптації у новому колективі (студентській групі) та до проживання у гуртожитку окремо від батьківської сім'ї, в умовах суттєвого послаблення контролю, переїзд до іншого міста, пов'язана з цим необхідність самостійно планувати свій бюджет (здійснювати покупки та інші витрати), іноді – входження у нове соціальне або етнокультурне середовище.

У період адаптації у студентської молоді руйнуються раніше сформовані стереотипи, що може

викликати труднощі в освітньому і комунікативному процесі. Адаптаційний період зумовлюється індивідуально-психологічними особливостями, рівнем готовності до навчання у закладах вищої та фахової передвищої освіти.

Проблема пристосування загострюється ще й у зв'язку з тим, що існує значна розбіжність у методах, формах, засобах стимулювання пізнавальної діяльності між загальноосвітнім закладом і закладами вищої та фахової передвищої освіти, зокрема за наданої самостійності школярам і студентам у ситуаціях вирішення освітньо-виховних завдань, у характері спілкування між педагогом та вихованцями. Ускладнює процес адаптації багатьох студентів і той факт, що досить часто вибір професії визначається не власними перевагами, а установками батьків, що підсилює почуття невдоволення собою і ситуацією. В іншій частині студентів-першокурсників процеси адаптації ускладнюються через внутрішнє неприйняття ними необхідності навчатися в неprestижному закладі освіти й отримувати неprestижну професію. Не на користь і той факт, що першокурсники часто відчують себе знесиленими після випускних і вступних іспитів, тому перші труднощі призводять до проявів емоційної нестабільності.

Дослідження психічних станів студентів першого і старших курсів свідчать про наявність збудження у першокурсників порівняно зі старшокурсниками. Загальний високий рівень негативних емоційних переживань викликає зниження рівня мотивації досягнення успіху в освітній діяльності та негативний емоційний фон очікування неуспіху.

Враховуючи вплив психічних станів на узгодженість діяльності психічних процесів (сприйняття, мислення, уваги, пам'яті), позитивність адаптації сприяє підвищенню загальної успішності старшокурсників, підтримує очікування успіху у навчанні.

Психічні стани – провідний компонент перебування психічної діяльності студентів, вони зумовлюють характер адаптаційних змін.

Злам звичного робочого стереотипу – навчання у загальноосвітньому навчальному закладі та навчання у закладах вищої та фахової передвищої освіти, за І.П. Павловим, «динамічного стереотипу», може викликати нервові зриви і стресові реакції [3]. Саме тому на початку адаптаційного періоду у студентів спостерігається низька успішність і труднощі у спілкуванні.

На навчання студентів у закладах вищої та фахової передвищої освіти, їхню соціальну і психологічну адаптацію впливає багато факторів: вік, матеріальний стан, стан здоров'я, сімейний стан, рівень освітньої підготовки, наявність навичок самоорганізації, контролю своєї діяльності, мотивація вибору закладу вищої або фахової передвищої освіти, адекватність уявлень про специфічні особливості навчання у них, форма навчання

(очна, дистанційна, заочна, бюджетна, контрактна тощо), особливості освітнього процесу, матеріальна база закладу вищої або фахової передвищої освіти, кваліфікаційні рівні викладачів, престижність закладу вищої або фахової передвищої освіти та, найголовніше, індивідуальні психологічні особливості здобувачів освіти.

Систематизація та узагальнення факторів, які визначають процес соціально-психологічної адаптації до навчання у закладах вищої та фахової передвищої освіти, визначає напрями і зміст роботи викладача з метою збереження і захисту психічного та соціального здоров'я студентів.

Висновки. З огляду на вищевикладене і той факт, що адаптація – це складний і довготривалий процес (переважно студенти адаптуються до навчання лише наприкінці другого року навчання), можна зазначити таке.

З метою активізації процесу адаптації студентів до нових психолого-педагогічних умов здобуття освіти та життєдіяльності, що включає налагодження міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу, засвоєння студентами нових для них форм діяльності, формування навичок та вмінь раціональної організації розумової діяльності, оптимального режиму праці, дозвілля, побуту, усвідомлення покликання до обраної професії, формування студентських колективів, необхідно налагодити співпрацю викладачів навчальних дисциплін, кураторів груп, практичного психолога (за наявності) щодо систематичного проведення спостережень за внутрішньогруповими процесами, ефективністю формування студентського колективу; особливу увагу приділяти підбору та використанню більш ефективних форм, методів групової та індивідуальної роботи зі студентами-першокурсниками, спрямованих на розвиток, самоактуалізацію, самореалізацію особистості; здійснювати інформаційну і консультативну психологічну допомогу щодо самоорганізації освітньої діяльності, яка сприятиме підвищенню якісних показників освітнього процесу й соціально-психологічної адаптації; здійснювати спільну роботу щодо систематичного проведення й аналізу спостережень за внутрішніми міжособистісними процесами в групах, аналізу сімейного стану та налагодження зв'язку з батьками або законними представниками студентів; спрямувати роботу на розвиток у студентів-першокурсників навичок позитивної соціальної поведінки, її емоційної саморегуляції, самоконтролю; забезпечити більш ширше залучення студентів до різних видів позаосвітньої діяльності: культурно-мистецьких, оздоровчо-спортивних заходів та інших форм організації студентського дозвілля; сприяти розкриттю індивідуальних особливостей студентів-першокурсників, вводити у освітній процес ситуації групової взаємодії, спрямованої на досягнення

певної мети. Формування груп при цьому здійснювати за принципом антагонізму, що дозволить знизити рівень особистісної антипатії за необхідності реалізації спільної мети.

Основними формами роботи педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти з метою сприяння психологічній адаптації мають стати:

- корекція хибних очікувань і типових ілюзій щодо освітнього процесу;
- підвищення мотивації щодо формування компетентностей;
- знаходження оптимальних моделей поведінки в студентському середовищі;
- підбір оптимальної стратегії здобуття освіти;
- системність роботи з подолання негативних проявів дезадаптованості;
- аналіз сімейного стану та налагодження зв'язку з батьками або законними представниками студентів.

Викладачі закладу фахової передвищої освіти повинні здійснювати моніторинг психічного розвитку особистості студента як у період адаптації, так і протягом усього освітнього процесу, виявляти студентів, що потребують особливої уваги через різні причини – соціальні або індивідуально-психологічні, своєчасно втручатися у розвиток подій, залучаючи до цього процесу психологів, вихователів та адміністрацію.

Період життєвого і професійного становлення особистості молоді людини в умовах здобуття вищої та фахової передвищої освіти є чи не найважливішим у її житті, тому цим питанням має приділятися особлива увага. Вибір професії та мотивація професійного зростання безпосередньо пов'язані із життєвим самовизначенням молоді людини, з побудовою нею життєвих планів та життєвої стратегії. У зв'язку з цим діяльність викладача повинна спрямовуватися на формування як професійної, так і соціальної компетентності студентів закладів вищої та фахової передвищої освіти. Ці компетентності включають навички професійної діяльності, позитивні риси особистості спеціаліста-професіонала, мотивацію до майбутньої професії, навички спілкування, взаємодії й вирішення конфліктів, навички батьківства, обізнаності у сімейних та подружніх стосунках, навички керівництва, навички саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення, навички планування професійної кар'єри тощо.

Форми роботи викладача закладів фахової передвищої освіти залежать від типу освітнього закладу, особливостей його організаційної структури (наявності відділень, гуртожитків тощо), контингенту студентів і викладачів.

Основними формами роботи у напрямі підвищення психологічної культури студентів є: лекції, навчальні семінари, виступи та повідомлення, факультативи, гуртки, консультації.

Психологічна діагностика може здійснюватися у формі опитувань, моніторингів і тестувань окремих студентів, груп студентів, студентського колективу закладу загалом, включати обробку результатів та підготовку висновків і рекомендацій.

Психологічна профілактика і корекція має включати проведення індивідуальних і групових консультацій, навчальних семінарів, тренінгів та лекцій для відповідних цільових груп студентів.

Психологічна реабілітація – організаційно-психологічну роботу з надання психологічної допомоги та соціально-психологічної підтримки студентам, що мають соціальні та психологічні проблеми, відрізняються девіантною й адиктивною поведінкою, пережили складні життєві ситуації тощо.

Ця робота повинна здійснюватися у взаємодії із практичним психологом, викладацьким і студентськими колективами, медичними працівниками, у разі потреби – із представниками державних органів та іншими фахівцями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.10.2021).
2. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06 червня 2019 N 2745 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19> (дата звернення: 20.10.2021).
3. Павлов И.П. Лекции о работе больших полушарий головного мозга: у 4 т. Москва, 1947. Т. 4.